

woonde. Mede onder invloed van Petra Kelly radicaliseerde Mansholts denken en zette hij zich tot zijn dood in voor milieuzaken en ontwikkelingsbeleid.

Van Merriënboers boek is goed leesbaar geschreven. Bovendien onderbouwt hij zijn verhaal met een gedegen bronnenonderzoek. Toch vertoont het onevenwichtigheid. Dat is in de eerste plaats te wijten aan het ontbreken van een duidelijke vraagstelling. In de inleiding wordt gesuggereerd dat het om een politieke biografie gaat, maar onduidelijk blijft wat de auteur daaronder verstaat. Het boek hinkt op twee gedachten: enerzijds staat de persoon Mansholt centraal, anderzijds vormen enkele hoofdstukken eerder een beleidsanalyse dan een biografie. Hoofdstuk 12 is bijvoorbeeld gewijd aan de EEG in de jaren zestig. De persoon Mansholt raakt hier op de achtergrond, terwijl De Gaulle en zijn obstructiepolitiek de hoofdrol krijgt toebedeeld. Pas aan het eind van het hoofdstuk formuleert de auteur het probleem: Waarom stapte Mansholt niet op? Dat was natuurlijk de vraag die door het hoofdstuk heen had moeten worden gegeven.

*Erwin H. Karel*

*NAHI-Rijksuniversiteit Groningen*

Joks Janssen, *Vooruit denken en verwijlen. De (re)constructie van het platteland in Zuidoost-Brabant, 1920-2000* (Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 2006) 300 p. ISBN 907064178X. Tevens verschenen als proefschrift aan de Universiteit van Tilburg 2005.

Bij het lezen van dit fraaie boek van stedenbouwkundige Joks Janssen gingen mijn gedachten vaak uit naar het werk van de Amerikaanse stadssociologe Jane Jacobs. In haar werk zette Jane Jacobs zich altijd af tegen het moderniseringsdenken van stedelijke planners, die met hun functionele planning van de Noord-Amerikaanse steden een eenheidsworst hadden willen maken. Functionele planning werd op de tekentafel en in de architectuur uitgedrukt in zieloze betonwijken van elkaar gescheiden door snelwegen en bevolkt door een grote grauwe grijze massa. Jane Jacobs pleitte ervoor om de menselijke maat in wijken te behouden zodat de kwaliteit van het stedelijke landschap, die zich uitte in leefbaarheid, verscheidenheid en overzichtelijkheid, gewaarborgd bleef. Planners moesten volgens haar meer aandacht hebben voor de diversiteit van de mensen en gebouwen in deze wijken.

Joks Janssen neemt op het Brabantse platteland een soortgelijke ontwikkeling waar. Op het platteland zijn allerlei veranderingen in volle gang. Naast de landbouw zijn er de laatste decennia nieuwe functies bijgekomen, zoals wonen, werken, recreatie, waterberging, en natuurbouw. Recreatie en toerisme vormen de nieuwe economische dragers van het platteland. Het zich verstedelijkende platteland heeft een sterke consumptiefunctie gekregen, waarbij criteria als vermaak, beleving en schoonheid belangrijker worden. In dit proces versmelten platteland en landschap tot een 'plattelandschap'.

Echter, Joks Janssen betoogt dat het 'esthetisch-consumptieve' programma' in de toekomstige ruimtelijke opgave voor het landelijke gebied van Zuidoost-Brabant, vastgelegd in de 'Reconstructie van de zandgronden', geen ruimte krijgt. In de toekomstplannen wordt gekozen voor de boer, terwijl die niet meer een dominante positie op het platteland inneemt. De keuze vindt Janssen bevreemdend, want juist nu is het moment daar om een langetermijnvisie voor het platteland te ontwikkelen ten einde de kwaliteiten in het landschap te behouden en te versterken. Dat men in het debat over de ruimtelijke inrichting zo gefixeerd is op bestaande waardeoordelen en visies op het

platteland komt volgens Janssen omdat historisch gegroeide beelden van het landelijke Brabant met de boerencultuur en het ‘rijke roomsche leven’ elke keer weer in stelling worden gebracht. Zo is er in de loop van de tijd een enorme discrepantie ontstaan tussen het beeld van het Brabantse platteland dat mensen hebben en de veranderde werkelijkheid van de landelijke omgeving zelf.

*Vooruit denken en verwijlen* is ingedeeld in acht hoofdstukken. Hoofdstuk 1 en 2 gaan in op de transformaties die het Brabantse landschap heeft doorgemaakt en hoe in de loop van de tijd door verschillende individuen of groepen van individuen tegen deze veranderingen in de stad en op het platteland van Brabant is aangekeken. Janssen beschrijft hierin hoe stad en platteland tegengesteld aan elkaar raakten. In hoofdstuk 3 tot en met 5 wordt telkens een afzonderlijke fase in de ruimtelijke inrichting van Brabant behandeld. De context wordt besproken en de bijbehorende Brabantbeelden worden geschetst. Hoofdstuk 3 beschrijft de ontwikkeling van het streekplan als instrument van de lokale overheden om op bovengemeentelijk niveau de regie te voeren over de ruimtelijke, economische en sociale ontwikkelingen, door middel van een ontwerpproces op basis van vooronderzoek, alsmede de opkomst van het platteland als contrastcategorie met de stad. Bekend pleitbezorger van de regionale aanpak was stedenbouwkundige – en, volgens architectuurhistoricus Koos Bosma, de eerste planoloog in Nederland – J.M. de Casseres. Hij werd door zijn wetenschappelijke benadering van de ruimtelijke problematiek in Zuidoost-Brabant tegengewerkt door agrarische en regionalistische bewegingen (zoals ‘Brabantia Nostra’). Hoofdstuk 4 beschrijft de lange jaren vijftig waarin een modernistische planologie de maakbaarheid van het Brabantse platteland predikte en de enorme ingrepen op het platteland werden gemotiveerd door te wijzen op de (mogelijke) toename van de welvaart van de inwoners. Een van de personen die een grote rol speelden in deze periode is Commissaris van de Koningin dr. J.E. de Quay. Hij vond dat het platteland moest worden aangepast aan de moderne tijd, maar wel op een specifiek Brabantse wijze. Zo stond hij een industrialisatie van de dorpen voor. Bovendien moesten mensen binnen zes kilometer van hun woonhuis werk kunnen vinden. Zo probeerde De Quay de katholieke plattelandssamenleving de moderne tijd in te loodsen. Hoofdstuk 5 gaat in op de periode waarin het maakbaarheidsideaal van de ruimtelijke planning op haar hoogtepunt is en het platteland de enorme economische expansie van Brabant moet gaan dragen. Door toegenomen vrije tijd van de bevolking en groeiende aandacht voor het milieu krijgt platteland nieuwe functies, zoals voor recreatie en als natuurgebied. Een van de maatregelen was de planning van snelwegen om achtergelegen gebieden op het platteland open te breken. Hoofdstuk 6 geeft antwoord op de vraag in welke mate processen en problemen uit het verleden het heden structureren. Het betreft hier de corporatistisch geïnspireerde bereidheid tot samenwerking in de regio, het particularisme van de plattelandsgemeenten, de romantische wijze waarop de identiteit van het Brabantse platteland wordt gepercipieerd, de agrarisch georiënteerde verstedelijkingspraktijk en de dominante positie van de landbouw bij de inrichting van het buitengebied. Hoofdstuk 7 vormt het sluitstuk met een visie op de huidige planningspraktijk in Noord-Brabant.

Joks Janssen heeft een heel mooi boek geschreven, goed gestructureerd en met helder taalgebruik. Het boek is daardoor voor een breed publiek lezenswaardig geworden. De foto op de voorkant is erg mooi gekozen. Deze geeft mooi de gedachtegang van Janssen in zijn boek weer. Ideeën over hoe het platteland eruit behoort te zien, spelen en spelen een belangrijke rol in het debat over de toekomstige ruimtelijke ordening van Brabant. Ooit was er een beek, die door het landschap heen kronkelde. Onder invloed van een rationele planningsvisie werd deze rechtgetrokken. In de huidige tijd

heerst er in het debat over de ruimtelijke ordening van het platteland van Brabant het idee dat rechte beken lelijk zijn en niet in het landschap passen. Dus is er een beweging die vindt dat de beek weer moet gaan meanderen. Naast de rechtgetrokken watergang wordt daarom een nieuwe bedding gegraven.

Enkele kanttekeningen zijn toch wel te plaatsen bij het boek. Allereerst weet Janssen in zijn beperking van het onderzoeksgebied tot Zuidoost-Brabant niet altijd te overtuigen waarom voor deze afbakening gekozen is. Hij noemt alleen dat er bestuurlijke samenwerking tussen de gemeenten bestaat en dat het platteland er snel veranderd is. Ruimtelijk gezien speelden dezelfde ontwikkelingen ook elders op het Brabantse platteland. Niet alleen komen de verschillende deelgebieden van Zuidoost-Brabant er ietwat bekaaid van af, maar ook haalt Janssen telkens voorbeelden aan van buiten de eigenlijke onderzoeksregio om het verhaal te illustreren. Uiteindelijk lijkt de visie van Janssen meer te slaan op Brabant als geheel dan op Zuidoost-Brabant in het bijzonder.

Een tweede kanttekening kan worden geplaatst bij de keuze voor bepaalde literatuur. Ik miste in hoofdstuk 3 en 4 een aantal publicaties van vooral Wageningse wetenschappers. Uitgebreid wordt ingegaan op de ruilverkavelingen in Brabant zonder dat het proefschrift van Simon van den Bergh wordt genoemd. Een gemis in hoofdstuk 4 over de vanuit de katholieke beweging 'beheerste' modernisering van de plattelandsbefolking is een terugkoppeling naar het werk van Erwin Karel over de streekverbetering als onderdeel van de plannen van de nationale overheid om de bewoners van het platteland aan te passen aan de moderne tijd. Ten slotte, bij het behandelen van de reorganisatie van het platteland had naast het refereren aan het populair-wetenschappelijke werk van Frank Westerman het standaardwerk van cultuurtechnicus Adri van den Brink over het landbouwstructuurbeleid en het boek *De Virtuele Boer* van agrarisch-socioloog Jan Douwe van der Ploeg niet misstaan. Het mooie boek van Van der Ploeg beschrijft de ontwikkeling van de plattelandssamenleving vanaf 1950. Een van zijn conclusies is dat het beeld van de boer als rationeel ondernemer bij de overheid en de werkelijke situatie ver uiteen lagen. Het is goed in het achterhoofd te houden – Janssen behandelt dit gelukkig goed in zijn boek – dat de plannen van de overheid om het platteland te ontwikkelen altijd van toepassing waren op slechts een klein deel van de boeren, zogenaamde modelboeren. De nationale overheid bekommerde zich in hun toekomstplannen minder om de socio-economische stabiliteit van het platteland, maar eerder om de concurrentiepositie ten opzichte van andere regio's. Daarbij konden alleen de grote bedrijven overleven.

Als laatste wil ik opmerken dat de modernisering van de landbouw na de Tweede Wereldoorlog geen lineair proces was, maar het kenmerk had van een 'betwiste modernisering'. In de epiloog wordt de mechanisering als oorzaak genoemd van de uitstoot van arbeid uit de landbouw. Agrarisch-historici als Bieleman en Van Cruyningen hebben aannemelijk gemaakt dat door de trek van landarbeiders naar de industrie in de groeikernen de boeren genoodzaakt werden hun bedrijf te mechaniseren. Mechanisatie is dus eerder een reactie op de arbeidsmigratie. Mechanisatie werd in de jaren vijftig nog niet als mogelijke oplossing gezien. Pas in de jaren zestig gingen boeren massaal over op technische oplossingen in de bedrijfsvoering.

Net zoals Jane Jacobs de stadsvernieuwers met hun modernisme weer de wijken in wilden krijgen, zo hoopt Joks Janssen dat de ruimtelijke ordenaars eindelijk eens de noden van het platteland zullen lenigen. De stedenbouwkundige moet de boer op en het platteland duurzaam gaan vormgeven.